

MYKOLO ROMERIO MOKSLINĖ POZICIJA DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS IR
ŠVENTOJO SOSTO KONKORDATO (1927)

Svetlana Usova-Kurbanovienė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 69
Elektroninis paštas svela@one.lt*

Pateikta 2007 m. birželio 26 d., parengta spausdinti 2007 m. spalio 8 d.

Santrauka. Straipsnyje perteikiamas Mykolo Romerio mokslinis teisinis požiūris į 1927 m. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto konkordatą (toliau – Lietuvos konkordatas). Šis tyrimas atskleidžia M. Romerio profesinės veiklos Valstybės Taryboje, asmeninės biografijos faktus, susijusius su civilinės metrikacijos problemomis Lietuvos konkordato galiojimo metu, ir mokslinių interesų įtaką jo mokslinės pozicijos šiuo klausimu formavimuisi. Straipsnyje pateikiami duomenys – M. Romerio pozicijos mokslinė argumentacija, Valstybės Tarybos nuomonės Lietuvos konkordato taikymo klausimais, monopolinės bažnytinės metrikacijos Lietuvoje problemos teisiniai aspektai ir mokslinė analizė – yra integruoti į vieningą koncepciją, klasifikuoti ir atspindi griežtą M. Romerio mokslinę poziciją dėl Lietuvos konkordato.

Pagrindinės sąvokos: Mykolas Romeris, Lietuvos konkordatas, Valstybės Taryba, civilinė metrikacija, Lietuvos valstybė, Šventasis Sostas.

IVADAS

Populiarėjant teisinės valstybės koncepcijai bei plėtojant Lietuvoje šiuolaikinę teisės sampratą, teisės istorijoje vis daugiau dėmesio skiriama šių teorinių vertybių genezei Lietuvoje. Ši teisės mokslo šaka, turinti daugiamatį tyrimo objektą – teisė tyrinėjama visa apimtimi laiko ir erdvės dinamikoje – gali pateikti nacionaliniam teisės mokslui šiuolaikinės visuomenės teisinių procesų istorinius pagrindimus.

Vienas iš reikšmingų nacionalinės teisės istorijos faktų yra 1927 m. pasirašytas Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto konkordatas. Šis bažnytinės diplomatijos, pripažįstamos pasaulietinės tarptautinės diplomatijos pradininke, istorinis pasiekimas [1] yra ypatinga tarptautinės sutarties rūšis, kurios šalimis 1927 m. tapo Šventasis Sostas, atstovaujantis Katalikų Bažnyčiai, ir Lietuvos valstybė. Toks dvišalis tarptautinės teisės aktas užtikrino katalikų konfesijai priklausančių piliečių teisę į tikėjimo ir sąžinės laisvę, reglamentavo santykius tarp

Lietuvos valstybės ir Katalikų Bažnyčios ir nustatė bažnytinės teisės viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Taigi jis turėjo didelės įtakos ne tik Lietuvos santykių su Šventuoju Sostu istorijos raidai, Lietuvos Katalikų Bažnyčios statusui bei pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimui, bet ir pačios teisės ir demokratinės teisinės valstybės tapsmui Lietuvoje.

1927 m. Lietuvos konkordatas [2] buvo pirmasis, sudarytas per visą Lietuvos ir Katalikų Bažnyčios santykių istoriją. 1940 m., nutrūkus Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatiniais santykiams, jis buvo nutrauktas. Šventasis Sostas, nepripažinęs Lietuvos okupacijos ir jos pasekmių, laikėsi nuomonės, kad diplomatiniai santykiai tik sustabdyti, bet nenutraukti [3]. Šiuo pagrindu diplomatiniai santykiai buvo oficialiai atkurti 1991 m. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtu Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje 1990 m. birželio 12 d. restitucijos aktu Nr.I-283 [4]. Atsinaujinus bendradarbiavimui su Katalikų Bažnyčia Vilniuje buvo įkurta Apaštališkoji nunciatūra ir 2000 m. gegužės 5 d. sudarytos trys naujos sutartys: Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų [5]; Lietuvos Res-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedros doktorantė.

publikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados [6] ir Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje [7].

Nepaisant didelės istorinės reikšmės Lietuvos konkordatas 1927–1940 m. turėjo nemažai teisinių taikymo problemų. Pastebėtina, kad akademinė teisinė istoriografija šiai problematikai skyrė tik fragmentišką dėmesį. Dauguma atliktų istoriografinių tyrimų Lietuvos konkordato tema priklauso išimtinai katalikiškajai mokslinei minčiai ir natūralu, kad tokių tyrimų akcentai nebuvo teisiniai.

Vienas iš neabejingų šiai temai teisininkų, dar XX a. pradžioje tarp pirmųjų skyręs jai savo publikacijas, buvo dr. Mykolas Romeris, savo nuopelnais valstybei, visuomenei ir mokslui autoritetinga XX a. pirmos pusės asmenybė. Tai nulėmė šio tyrimo objektą, atitinkantį straipsnio pavadinimą. Taigi straipsnyje keliama problema apima du aspektus: Lietuvos konkordatą ir M. Romerio teisinę mokslinę veiklą šiuo aspektu, o būtent – kaip M. Romeris vertino konkordato reikšmę ir jo mokslinės pozicijos argumentaciją.

Panašaus pobūdžio tyrimas buvo atliekamas O. Ruželytės darbuose, tyrinėjant M. Romerio mokymą apie valstybę. Tačiau, nagrinėjant mokslininko poziciją dėl valstybės ir Bažnyčios, visuomenės ir valstybės santykių, daugiausia dėmesio buvo skirta jo socialinių junginių koncepcijai ir bendriems Katalikų Bažnyčios teisinio statuso Lietuvos Respublikoje aspektams. Konkrečiai M. Romerio pozicija Lietuvos konkordato klausimu Lietuvos teisės istorijos moksle dar nebuvo išskirta ir pakankamai ištirta.

Mykolas Pijus Romeris (Römeris) (1880–1945) – profesorius, Lietuvos konstitucinės teisės tėvas, Apygardos teismo (1920) ir Vyriausiojo tribunolo teisėjas, Valstybės Tarybos narys (1928–1931), Lietuvos tautinis teisėjas Hagos tarptautiniame teisingumo tribunole (1932 ir 1938–1939), Konsultantų komisijos (sudarytos prie Ministrų Kabineto) Klaipėdos krašto reikalams narys, Klaipėdos krašto tarptautinių klausimų ekspertas Tautų Sąjungos darbe ir, nepaisant savo lenkiškų šaknų, aktyvus lietuviybės puoselėtojas. M. Romeris nebuvo pasyvus visuomeninių ir politinių įvykių stebėtojas ir, be žinomų „privačios diplomatijos“ akcijų¹, savo publicistika atsiliepdamas į aktualius politinius įvykius, ištraukė į aktyvią visuomeninę ir publicistinę veiklą. M. Romeris negalėjo palikti be dėmesio ir Lietuvos konkordato bei aktualių tuo metu jo taikymo problemų. „Vagos“ leidinyje 1931 m. jis publikavo du savo straipsnius, atskleidusius jo pilietinę ir mokslinę poziciją šiuo klausimu. Vienas straipsnis kategorišku pavadinimu – „Konkordato žala Lietuvai“, pasirašytas inicialais M. R. (manytina, Mykolas Romeris) [9, p. 9–13]; kitas – „Metrikacijos problema Lietuvoje“ [10, p. 27–

39], siejantis šią problemą su konkordatinio reguliavimo praktika. Pastarajame straipsnyje M. Romeris metrikacijos problemą siejo su valstybinės metrikacijos Lietuvoje praktikos ir tradicijos nebuvimu bei ją pakeitusios bažnytinės metrikacijos Lietuvoje (remiantis konkordatu) netobulumu ir absurdiškumu. 1932–1933 m. mokslininkas išplėtojo civilinės metrikacijos reformos Lietuvoje koncepciją ir, pavadinęs „Civilinė metrikacija“ publikavo „Kultūros“ leidinyje [11].

Straipsnio I dalyje atskleidžiamas Lietuvos konkordato *žalingumas* Lietuvai M. Romerio požiūriu ir tokios žalos priežasčių bei pasekmių teorinis pagrindimas. III dalyje pateikiama M. Romerio pozicijos dėl metrikacijos reformos santrauka ir klasifikuojami šią poziciją grindžiantys argumentai.

Pažymėtina, kad nuo 1928–1931 m., M. Romerio darbo Valstybės Taryboje metu, buvo išnagrinėtos dvi bylos dėl konkordatinių normų taikymo finansinio apmokestinimo srityje. Aptariamieji straipsniai buvo parašyti būtent tuo laikotarpiu. Hipotetiškai nagrinėtų ginčų dėl Lietuvos konkordato normų taikymo bylos galėjo turėti įtakos M. Romerio pozicijos dėl Lietuvos konkordato formavimuisi arba jo sprendimui atsistatydinti iš Valstybės Tarybos nario pareigų. Šiam aspektui skirta dėmesio II straipsnio dalyje.

Svarbu taip pat paminėti, kad pirmuose moksliniuose darbuose, paskelbtuose XX a. pradžioje, M. Romeris propagavo pilietinės visuomenės² idėją atkuriamoje Lietuvos valstybėje [12, p. 110], o trečiojo dešimtmečio pradžioje, pradėjus kristalizuotis M. Romerio mokslinių interesų kryptčiai – teisinės valstybės problematikai, jo, kaip teisininko, idealu tapo „gerai organizuota ir be priekaištų funkcionuojanti valstybė“ [13, p. 138]. Sistemingus teorinių teisinės valstybės problemų mokslinius tyrimus M. Romeris pradėjo 1924–1925 m. Koncepcinis jo tyrimų šia tema apibendrinimas buvo padarytas 1927 m. rugsėjo 15 d. viešojo paskaitoje Lietuvos universiteto tarybos posėdyje ir pavadintas „Teisinės valstybės organizacija“. Vėliau šis pranešimas publikuotas. Šis darbas atskleidė jo koncepcinės pozicijos fundamentalią idėją, kad valstybė gali gerai funkcionuoti tik esant nuolatinei tvarkai, garantuojančiai pagrindines piliečių teises. Vėliau, išplėtojęs savo koncepciją ir kituose mokslo darbuose³, teisinę valstybę jis apibūdino kaip „valstybinio bendravimo tipą“, pasižymintį tuo, kad čia „valstybė tvarkosi ir, kiek galima, vykdo savo valdžios imperiumą pastoviais teisės normų imperatyvais“. Apibendrinus šias dvi pagrindines jo suformuluotas idėjas galima teigti, kad M. Romeris teisi-

¹ Viena iš tokių M. Romerio „privačios diplomatijos“ akcijų buvo jo laiškas J. Pilsudskui, kurį jis parašė, susipažinęs su J. Pilsudskio kalba, pasakyta Lenkijos seime. Laiške M. Romeris rūsčiai pasmerkė Lenkijos valstybės viršininką, kuris, „nors ir laikydamas save vilniečiu, senąją Lietuvos sostinę lengva ranka pavertė eiliniu Lenkijos provincijos miestu“ [8].

² Nepaisant pilietinės visuomenės teorijos nepakankamos brandos, savo pedagoginiu bei moksliniu darbu M. Romeris siekė paruošti teorines prielaidas pilietinei visuomenei jau atkurtoje Lietuvos tautinėje valstybėje ir todėl analizuodamas visuomenės santykius su valstybe bene daugiausia vietos yra paskyręs nacionalinių junginių koncepcijai, tautinių mažumų problemos sprendimui, taip pat Bažnyčios statusui valstybėje [12, p. 123].

³ Monografijose „Administracinis teismas“ ir „Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Teismo funkcijos problemos.“ Už jas abi 1932 m. M. Romeriui buvo suteiktas daktaro laipsnis [13, p. 140].

nės valstybės koncepciją plėtojo šiuolaikinio liberalizmo⁴ teisinės teorijos kryptimi.

Atsižvelgiant į šias aplinkybes atliekamo mokslinio tyrimo tikslas yra atskleisti M. Romerio nuomonę apie Lietuvos konkordato reikšmę Lietuvos Respublikai ir nustatyti mokslininko pozicijos pagrįstumą dėl teisinės valstybės idėjos bei šiuolaikinės teisės koncepcijos tapimo Lietuvoje. Siekiant šio tikslo straipsnyje taikant konkretų istorinį bei sisteminių metodų atliekama M. Romerio publikacijų analizė ir nustatomi Valstybės Tarybos 1928–1933 m. svarstyčių bylų dėl konkordatinių normų taikymo rezultatai, taip pat išskiriama M. Romerio pozicija, ginanti demokratinės teisinės valstybės idealą. M. Romerio mokymo idėjinis pagrindas šiame straipsnyje yra diferencijuojamas į atskiras koncepcijas (valstybingumo, teisinės valstybės, pilietinės visuomenės, liberalizmo, konstitucionalizmo, socialinių junginių, Bažnyčios teisinio statuso, metrikacijos reformos ir kt.) ir kartu su mokslininko biografijos faktais bei konkordato institutu integruojamas į naują koncepciją, sudarančią M. Romerio mokslinę poziciją dėl Lietuvos konkordato.

I. M. ROMERIO NUOSTATA DĖL KONKORDATO REIKŠMĖS LIETUVOS RESPUBLIKAI

M. Romerio nuomone, Konkordato su Šventuoju Sostu padariniai kėlė vieną iš didžiausių pavojų Lietuvos valstybei. M. Romeris, nagrinėdamas konkordatinį santykių reguliavimą kaip „vidaus santykių“ arba „kurio nors valstybėje esamo socialinio junginio teisinės būklės tvarkymą sutartimi su išorine pajėga“, laikė tokį reguliavimą 1) pavojingu ir priešingu „*valstybiniam socialinio bendravimo principui*“ bei valstybės suverenitetui kaip valstybingumo elementui; taip pat 2) vengtinu ir pavojingu ten, kur valstybė „dar nėra galutinai sutvarkiusi savo santykių ir sienų su artimais kaimynais“, kurie politiškai veikia vidinius ir išorinius valstybės santykius, nes piliečių teisinė sąmonė nėra subrendusi, valstybingumo tradicijos ir valstybės autoritetas nėra nusistovėję nei visuomeninėje sąmonėje („reikia dar auklėti“), nei pasaulyje tarp kitų valstybių.

Būtent tokiais veiksniais bei „jaunutės valstybės“ nepajėgumu „savarankiškai atsispirti“ kišimuisi į valstybės reikalus M. Romeris paaiškina ir Lietuvos valstybės „priverstą nusileidimą“ dėl Klaipėdos krašto, sutei-

kiant jam autonomiją remiantis konvencija („konvencija su užsieniais“). Bet tokią savo teisių perleidimų sferą valstybė neturėtų išplėsti pati „į tas sritis, kuriose ji tai daryti nėra tiesiog verčiama“ [9, p. 9–10].

Autonomijos statusą („socialinę būklę“) valstybėje M. Romeris traktuoja kaip leistiną, jei jis buvo suteiktas „valstybės įstatymų ribose“ ir „valstybės priežiūroje, leidus tam tikriems *socialiniams junginiams*“. Jo nuomone, visa tai atitiktų *socialinių junginių laisvės* ir paties *valstybingumo* principus, nes teisinis „*socialinių junginių (grupių ir korporacijų)*“ reguliavimas yra teisingas tada, kai nustatant jų teisinį statusą atsižvelgiama į šių *socialinių junginių* nuomonę, jų esmę, veiklą ir siekiamus tikslus bei užtikrinama, nevaržoma „jų socialinė funkcija visuomenėje“. Abejonių M. Romeriui kyla tik dėl tokio statuso suteikimo tvarkos. M. Romerio požiūriu, derybų keliu pasiekta formali sutartis tarp valstybės ir pavienių *socialinių junginių* „būtų grįžimas į viduramžių anarchijos socialinio bendravimo metodus, skirtingus nuo modernių valstybinių metodų“.

Tačiau tokio *socialinio junginio* kaip konfesija teisinio statuso nustatymas sutartimi „su pašaline socialine pajėga (Šventuoju Sostu), kuri yra už šalies visuomenės ribų“, M. Romerio nuomone, „visiškai netenka valstybinės logikos“. Jis teigia, kad taip „vidiniai valstybės reikalai“ tampa priklausomi nuo tos išorinės pajėgos, kuriai pati valstybė perleidžia savo funkcijas.

Konkordatą su Šventuoju Sostu M. Romeris traktuoja kaip aktą, kuris vieną konfesiją (Lietuvos katalikų bendruomenę), „sudarančią svarbų visuomenės veiksnį, iškėlė virš bendros valstybės santvarkos“ (ir nacionalinės teisės sistemos) bei pavertė ją išskirtine bei Šventojo Sosto „socialiai ir politiškai valdoma jėga“, kuri dalyvauja santykiuose su valstybe ne tiesiogiai, bet „per Vatikaną (Šventąjį Sostą), skiriantį ją nuo savo Tėvynės valstybės“.

Nagrinėdamas konkordato teisinės prigimties klausimą M. Romeris teigė, kad viešosios teisės moksle vyravo nuomonė, jog konkordatas yra vienašalis valstybės teisės aktas („įstatymas“), o ne tarptautinė sutartis. Tačiau pats jis buvo linkęs „konkordato principo“ veikimą prilyginti „sutarties principo“ veikimui („dviejų šalių derybų, kompromiso ir tarpusavio pasižadėjimų“ pagrindu) ir todėl vertinti jį kaip „nesveiką“ bei pavojingesnį valstybei. M. Romeris teigė, kad nustatant, ar tam tikras teisės aktas yra sutartis ar įstatymas, reikia nustatyti, ar aktas sudarytas tarp paritetinių suverenių subjektų. Todėl, atsižvelgdamas į tai, kad konkordatų objektas priklauso ne tarptautinės, bet valstybinės teisės sričiai, M. Romeris sutiko su konkordato kaip *sui generis* ypatingos sutarties apibūdinimu. M. Romeris atkreipdavo dėmesį į tai, kad Lietuvos valstybei ir katalikų konfesijai „per konkordatą tarpininkaujanti pajėga“ yra viena iš geriausiai organizuotų, drausmingiausių ir lanksčiausių pasaulyje socialinių jėgų. Šios jėgos elementą sudaro ir Lietuvos katalikų dvasininkija su „jos įkurtomis pagalbinėmis organizacijomis“. Šį faktą M. Romeris priskyrė prie pavojingų ir žalingų Lietuvos valstybei veiksmų: konkordatas suteikia šiam „elementui“ teisę ne tik pačiam savarankiškai „tvarkytis ir autonomiškai veikti“,

⁴ Šiuolaikinio liberalizmo pozicija lemia šiuolaikinę teisės sampratą. Šiuolaikinis liberalizmas laiko fundamentalias žmogaus teises universalisia vertybe, kuri negali būti pažeidžiama dėl valstybės ir jos autoritetinių institucijų *viešojo intereso*, o jeigu tokia žala neišvengiama (o tai praktikoje būna neretai) – ji neturi paneigti pačių žmogaus teisių, t. y. valstybės socialinė paskirtis turi būti nukreipta žmogaus teisių realybei garantuoti [15, p.131]. Pažymėtina, kad iš esmės skiriami trys skirtingi teoriniai požiūriai į individualių ir kolektyvinių interesų sąveiką: 1) *Aristotelio* manymu, negali būti jokio konflikto tarp asmens ir visuomenės interesų, nes jie iš esmės sutampa; 2) *modernusis utilitarinis požiūris* pabrėžia minėtų interesų konflikto neišvengiamumą: asmeninė individo laimė gali būti aukojama, kad kuo laimingesni būtų visuomenės nariai; 3) *liberalioji mintis* siekia išvengti utilitarinio požiūrio saugodama žmogaus teises [15, p.130].

bet ir daryti poveikį viso valstybės jaunimo auklėjimui, visoms mokykloms, socialinėms valstybės funkcijoms [9, p. 11]. Tuo pačiu metu autorius pripažino Romos Katalikų Bažnyčios sugebėjimą dalyvauti tarptautiniame bendradarbiavime ir santykius su valstybėmis nustatyti konkordatais (išsaugant paritetą ir išvengiant bendro *socialinių junginių* statuso įtvirtinimo įstatymais) ne kaip šios Bažnyčios skirtingą esmę, bet „jos autoriteto, nepaprastos socialinės galios ir istorinės tradicijos padarinį“ [18, p. 208].

Tarp argumentų, konkretizuojančių M. Romerio mokslinę poziciją, neigiančią Lietuvos konkordatines normas, galima išskirti tokius: 1) „ypatingai stipri Bažnyčios valdžios ir jos reikalavimų apsauga“; 2) įtvirtintas leidimas Bažnyčiai kištis į valstybės kompetenciją („viešąsias funkcijas“): švietimo, jaunimo auklėjimo, kultūros srityse; 3) valstybinio poveikio mechanizmo nebuvimas. Atsižvelgdamas į šiuos faktus, M. Romeris padarė išvadą, kad Lietuvos konkordatas yra pagrįstas viduramžių Bažnyčios ir valstybės santykių principų tradicijomis, kurios XX amžiuje sudaro keistą anachronizmą. „Konkordatas, kuris turėjo sutvarkyti santykius ir sutaikyti Bažnyčią ir valstybę, virto kažkokia katalikų dvasininkijos tvirtove kovai su valstybės valdžia, kažkokiais karo apkasais, iš kurių puolama valstybė ir kuriuose pasislepiama nuo jos valdžios veikimo“ [9, p. 11].

Pateikti konkretizuojantys argumentai byloja apie M. Romerio mokslinės minties judėjimą šiuolaikinės teisės sampratos raidos linkme. Pabrėždamas Lietuvos konkordato šalių teisių ir pareigų santykio neatitikimus autorius tiesiogiai nurodo teisės esmės pažeidimo problemą vadovaujantis šiuolaikinės teisės samprata⁵. Atsižvelgiant į tai, kad tokia teisės samprata Lietuvos teisės moksle buvo išplėsta ir nusistovėjo tik XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje, galima teigti, kad Mykolas Romeris užbėgo savo laikmečiui už akių.

Mokslininko keliamą *socialinių junginių* sąveikos ir jos teisinio reguliavimo atsižvelgiant į konkordatinius santykius problema liudija taip pat M. Romerio pažiūras, atitinkančias šiuolaikinio liberalizmo koncepciją. O. Ruželytė, tyrinėjusi M. Romerio poziciją dėl *socialinių junginių* sąveikos, taip pat konceptualiai priskyrė ją liberalizmo doktrinai [12, p. 113].

Klasifikuodamas *socialinius junginius* į **priverstinius** – senuosius, susiformavusius dėl objektyvių, nuo žmonių valios nepriklausomų, priežasčių arba pagal papročius ir **laisvuosius** – šiuose dalyvaujama (įstojimas ir išstojimas) laisvai, priklausomai nuo narių autonominės valios ir teisiškai užtikrintai, M. Romeris kreipė dėmesį į priverstinių (senųjų) socialinių junginių tendenciją virsti laisvaisiais [14, p. 83]. Laikydamasis tokio virsmo evoliucinio pagrindo *asmens status libertatis* M. Romeris traktavo kaip viešosios teisės principą, apribojantį

socialinių junginių veikimą, išskeldamas individualios laisvės prioritetą prieš kolektyvinę laisvę⁶.

M. Romeris svarbiausiais laikė tuos socialinius junginius, kurių įtaka to meto valstybei buvo ryškiausia ir kurie buvo „net kartais pavergę valstybę paversdami ją savo įrankiu“. Prie tokių autorius priskyrė Bažnyčias (konfesijas)⁷.

M. Romerio mokslinę poziciją sustiprino faktiniai Lietuvos konkordato padariniai. Akivaizdūs jam yra tokie: Lietuvos Katalikų Bažnyčios dvasininkijos hierarchai, vadovaudamiesi Lietuvos konkordatu ir Šventojo Sosto galia, glaudžiai kontaktuodami su Šventojo Sosto nuncijumi („kaip svetimos socialinės pajėgos atstovu Lietuvos valstybei“): 1) reikalauja privilegijų; 2) puola vyriausybę naudodamiesi „*sacerdotis*“ priemonėmis – kalbomis, ganytojiškais raštais ir t. t.; 3) stengiasi sukurstyti plačias tikinčiųjų katalikų mases prieš valstybinę valdžią; 4) tikinčiųjų sąmonėje stengiasi sudaryti dirbtinį išpūdį, kad Bažnyčia Lietuvoje yra persekiojama. Visa tai, mokslininko nuomone, „aiškiai nukreipia“ į pagrindinį dvasininkijos tikslą – pasisavinti valstybės valdžią ir sudaryti tam palankias sąlygas bei sukelti atitinkamas nuotaikas.

Tačiau pripažindamas teisę kritikuoti valstybės veiklą ir reikšti savo pageidavimus M. Romeris kategoriškai paneigia šią galimybę, kai ji yra „svetimos socialinės pajėgos“ inicijuota. Jis sieja ją su svetimais politiniais siekais, kuriems Lietuvos valstybė yra jautri. Dar pavojingesnis būtų tokios „svetimos socialinės pajėgos“ laimėjimas ir valdžios pateikimas į Šventojo Sosto vietininkų rankas. Tokią potencialią galimybę M. Romeris vertina ne tik kaip smūgį kultūrinimui ir evoliucijai, bet ir pačiam Lietuvos valstybingumui.

⁶ Apibūdindamas *socialinių junginių* tarpusavio santykius M. Romeris skirstė juos į „kovą“, „susiblokavimą“ (koaliciją) ir „sutapimą“. Pabrėždamas, kad įvairių socialinių kategorijų junginiai nuolat stengiasi paveikti vienas kitą, turėti įtakos, pasinaudoti kito jėgomis ir funkcija, išskirdavo tokius jų galios veiksmus: narių skaičius, psichologinis pagrindas (bendrais archetipais paremtas pasąmoninis žmonių kolektyvinio jungimosi pagrindas), „išorinės aplinkybės“ (palankios arba nepalankios), vadovų charizma ir „sumanumas“, lankstumas (sugebėjimas solidarizuotis, pasinaudoti kitų junginių įtaka) ir kt. Savo ruožtu visi socialiniai junginiai, veikiantys vienas kitą, sąveikauja su valstybe, kuri jiems svarbi savo „valdžios teritorine galia, savo veiklos ir drausmės teisinėmis ir materialinėmis priemonėmis, savo tikslu funkcinio tobulumu“. Socialinių junginių sieki turėti įtakos valstybės valdžiai M. Romeris paaiškina noru suvalstybinti savo tikslus, kad nacionalinė teisė („valstybinės teisės normos“) „gintų jų socialinius interesus arba, jei to negalima pasiekti“, teisiškai užtikrinti kitų (priešingų arba konkuruojančių) socialinių junginių tų pačių „tikslų suvalstybinimo ir to suvalstybinimo padarinių“ nepasiekiamumą [19, p. 100–104]. O. Ruželytės nuomone, išskirtą socialinių junginių varžymąsi dėl valdžios siekiant suvalstybinti savo tikslus ir funkciją M. Romeris laikė ryškiausiu politiniu fenomenu valstybėje [11, p. 114].

Kurdamas *socialinių junginių* koncepciją M. Romeris rašė, kad įstojimas į tokius junginius gali būti laisvas, bet kartą įstojus dalyvavimas juose tampa priverstiniu, nenutraukiamu, tad laisvi socialiniai junginiai tampa „pusiau laisvais“. Pvz., „šeimos junginys vyro ir žmonos atžvilgiu ten, kur perskyrimai nėra leidžiami arba sudaro nepaprastą, susituokusių nedisponuojamą išimtį“ [19, p. 81].

⁷ Prie *svarbiausių socialinių junginių* M. Romeris taip pat priskyrė politines partijas, nacionalines tautas, etnines grupes, luomus, socialines klases, ekonomines ir profesines organizacijas (sindikatus), draugijas bei tarpvalstybinio bendravimo organizacijas.

⁵ Plačiau apie teisės esmę vadovaujantis šiuolaikinės teisės samprata [14, p. 94]. M. Romeris nuomone, „susitarus dėl turinio ir pašalinus iš sąvokos esmės tai, kas tikrėnybės neatitinka, galima teisine formule palikti ir panaudoti be pavojaus esmei“ [Zr. 20, p. 253].

Išanalizavęs Lietuvos konkordato galiojimo rezultatus M. Romeris daro šias išvadas [9, p. 13]: 1) nesant konkordato, pavojus Lietuvos valstybei „atsidurti Vatikano dispozicijoje“ gerokai sumažėtų. Katalikų bendruomenės atstovai galėtų siekti politinės valdžios valstybėje lygiais pagrindais su kitais Lietuvos valstybės piliečiais. Kol galioja konkordatas, katalikiškų visuomeninių ir politinių junginių veikla kelia pavojų Lietuvos valstybingumui, nes remiasi pašaline politine ir socialine jėga; 2) Lietuvos konkordatas atskiria Lietuvos katalikų dvasininkiją nuo savo natūralaus socialinio pagrindo ir „perkelia ją į kitą pagrindų plotmę“, niveliuodamas pačių Lietuvos katalikų reikšmę. Katalikų akcija iškreipia pačią dvasininkijos instituto esmę ir neleidžia tikintiesiems katalikams rasti ir sustiprinti savo dvasinį kontaktą su dvasininkais; 3) pabrėždamas savo nepriešiskumą Lietuvos katalikiškajai dvasininkijai M. Romeris daro išvadą, kad Lietuvos konkordato nutraukimas „sudarytų vidaus *pacifikacijos* aktą“ ir leistų likviduoti tam tikrus dirbtinai sukurtus konfliktus šalyje. Priešingu atveju konfliktai valstybėje plėstųsi ir taptų pavojingesni; 4) didelėje valstybėje konkordatas gali būti naudingas, bet mažai jauni Lietuvos valstybei konkordatas su Šventuoju Sostu („pareinančiu nuo kitų didesnių tarptautinių pajėgų šioje Europos dalyje“) reiškia „valstybės pavergimą Bažnyčios galiai“.

Šios M. Romerio padarytos išvados leidžia pastebėti tiesioginį jo pozicijos priklausomumą nuo laikmečiui būdingų politinių peripetijų ir nepatyrusiai jauni Lietuvos demokratinėi valstybei aktualių politinių įvykių (valstybės teritorinis nestabilumas, dažna valdančių politinių partijų ir ministrų kabinetų kaita, atitinkamai aktyvi prieštarų politinių prioritetų konkurencija, reformos, konstituciniai pasikeitimai, įvairiausios katalikiškojo visuomeninio aktyvumo raiškos formos ir kt.) bei argumentų pagrįstumą.

Vertinant M. Romerio poziciją dėl Lietuvos konkordato demokratinės teisinės valstybės koncepcijos atžvilgiu, galima konstatuoti mokslininko ištikimybę teisinės valstybės idealui, tačiau šis idealas negali būti sutapatintas su šiuolaikiniu demokratinės teisinės valstybės idealu, vyraujančiu šiuolaikiniame Lietuvos teisės moksle. Akivaizdi neatitiktis matoma, kai dažnai pabrėžiama valstybinio reguliavimo funkcija ir suabsoliutinama valstybės, kaip teisės subjekto, reikšmė „kitų socialinių junginių“ atžvilgiu. Tačiau tai visiškai paaiškinama atsižvelgiant į M. Romerio mokslinius interesus viešosios teisės srityje ir istorines bei politines to meto aplinkybes.

Pastebėtina, kad O. Ruželytė savo tyrimuose (1997 m.) priėjo prie kitos išvados ir rašė, kad M. Romerio darbuose *teisinės valstybės* idėjos buvo labai ryškios. Toks nuomonių skirtumas yra dėl šių priežasčių: 1) per paskutinius dešimt metų ši idėja gerokai išplėtotą ir kartu su pilietinės visuomenės idėja šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse susiformavo kaip vyraujančios socialinės teisinės doktrinos. Jos yra plečiamos ir įgyvendinamos visuomenėje neatsiejamai viena nuo kitos. Todėl jų mokslinio vertinimo kriterijai per šį laiką atitinkamai pakito; 2) O. Ruželytė taip pat pastebi, kad *pilietinės vi-*

suomenės sąvokos M. Romeris beveik nevertė. To meto Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, vyravo nacionalizmas, ir pilietinės visuomenės idėja buvo nepopuliari [12, p. 111]. Manytina, kad dėl tokio veiksnio kaip pilietinės visuomenės teorijos nepakankama branda (natūrali tam laikotarpiui) M. Romerio moksle jis absoliutino valstybės socialinio teisinio reguliavimo funkciją; 3) savo darbuose M. Romeris sprendė skirtingo pobūdžio mokslines problemas, ieškojo racionaliausių ir, jo manymu, teisingiausių jų sprendimo būdų – integruodamas ir diferencijuodamas įvairias teorijas. M. Romerio mokslo darbų tyrinėtojų keliamos mokslinės problemos taip pat nėra tapačios ir nagrinėjamos skirtingais tikslais bei skirtingais požiūriais. Todėl vienais atvejais, pavyzdžiui, paaiškėja, kad M. Romeris pateisindavo demokratinį savarankišką *socialinių junginių* buvimą valstybėje [12, p. 123] arba net propagavo teisinį individualizmą, kitais – jis buvo griežto valstybinio viešojo teisinio reguliavimo šalininkas.

II. VALSTYBĖS TARYBOS NUOMONĖS LIETUVOS KONKORDATO TAIKYMO KLAUSIMAIS M. ROMERIO TARNYBOS LAIKOTARPIU (1929–1931)

1928 m. spalio 1 d. M. Romeris, Vyriausiojo tribunolo narys, buvo paskirtas Valstybės Tarybos nariu [17, p. 45].

Valstybės Tarybos nuomonė teisės klausimais 1929–1937 m. turėjo „ypatingos reikšmės Lietuvoje, kur veikė pasenę, iš rusų paveldėti įstatymai, nesuderinti su naujais socialinės ir valstybinės santvarkos reikalavimais“ [16, p. 1]. Pagal savo kompetenciją (nustatytą Valstybės Tarybos įstatymo 3§) Valstybės Taryba – aukščiausiaji kodifikacinė institucija – rengė naujus įstatymus; kodifikavo jau veikiančius; reiškė *nuomones* dėl vykdomosios valdžios organų įsakymų bei taisyklių suderinamumo su įstatymais (apie nesuderinamumo faktus pranešdama ministrų kabinetui arba atitinkamam ministrai); sprendė atitinkamų ministrų arba Valstybės kontrolieriaus iškeltus administracinės teisės klausimus dėl valstybės konstitucinės santvarkos, tarptautinės teisės normų, Žemės reformos įstatymo, valstybės tarnautojų teisių ir pareigų, valstybinių mokesčių, Valstybinės kontrolės funkcijų ir kitų valstybinės santvarkos dalykų, savo nutarimus dėl jų pranešdama ministrams arba Valstybės kontrolieriui [16, p. 1–2].

Tarp bylų, kurias M. Romeriui teko nagrinėti dirbant Valstybės Taryboje, buvo dvi bylos dėl konkordatinė normų taikymo. Kyla klausimas, ar paveikė ši praktika Romerio neigiamos pozicijos formavimąsi? 1931 m. rugsėjo 4 d. prašymu jis buvo atleistas iš einamųjų pareigų 1931 m. spalio 1 d. Yra duomenų, kad jis neketino nutraukti ryšių su šia institucija, ir nors oficialiai buvo atleistas, neformaliai dalyvavo jos tolesniame darbe [17, p. 46]. Po 1931 m. Valstybės Taryba išnagrinėjo dar dvi bylas dėl Lietuvos konkordato taikymo. Atsižvelgiant į tai, kad nėra tiksliai nustatyta, ar sprendžiant tas bylas dalyvavo M. Romeris (neoficialiai), to-

liau pateikiami duomenys tik apie 1929–1931 m. nagrinėtas bylas.

1929 m. balandžio 12 d. Valstybės Tarybos sprendimu Nr. 2 dėl finansų ministro užklauso, „ar Finansų Ministerijos aplinkraštis Konkordato su Šventuoju Sostu XVI str. vykdymo reikalu yra teisėtas“, buvo priimta argumentuota nuomonė, kad Finansų ministerijos 1929 m. sausio 25 d. aplinkraštis Nr. 2882 nėra visiškai suderintas su Konkordato nuostatomis, nes aplinkraščio 2 § pastaba neatitinka Konkordato XVI straipsnio ir pateiktos redakcinės rekomendacijos aplinkraščio tekstui koreguoti (1929 04 18 išsiųsta Finansų ministerijai, rašto Nr. 30).

Valstybės Tarybos svarstyto Finansų ministerijos mokesčių inspektoriams išleisto aplinkraščio (keturių straipsnių) dėl Konkordato su Šventuoju Sostu XVI straipsnio taikymo renkant mokesčius pirmas straipsnis pakartojo Konkordato XVI straipsnyje išdėstytą principą, kad „dvasininkai, jų turtai, Bažnyčios teisinių asmenų ir vienuolynų turtai – apdedami mokesčiais bendrąja tvarka lygiai su šiaip piliečių ir teisinių asmenų turtais“. Antrojo straipsnio nuostatos detalizavo ir aiškino Konkordato XVI straipsnyje numatytas bendrojo principo išimtis, kartu nustatydamos „tikrąjį funkcionalinį režimą“, dėl kurio ir kilo klausimas dėl „tų aplinkraščio nuostatų suderinimo su Konkordatu, kaip šalies įstatymu“. Konkordato XVI straipsnis išskyrė ir atleido nuo valstybinių mokesčių tokius Bažnyčios ir jos asmenų turtais: „trobesius, pašvęstus maldos tikslui, dvasiškių seminarijas, vienuolių (vyrų ir moterų) auklėjimo namus, taip pat vyrų ir moterų vienuolynus, davusius neturto įžadus, turtais bei rentas, kurių pelnas skiriamas tikybos reikalams ir nesudaro asmeninių beneficianto pajamų“. Aplinkraštis tuos turtais „precizavo ir skirstė keturiomis kategorijomis: a. bažnyčios ir koplyčios (2 str. 1 p.) – įeina į pirmąją Konkordato nurodytą atleidžiamų nuo mokesčių rūšį („trobesiai, pašvęsti maldos tikslui“); jei, be bažnyčių ir koplyčių, būtų dar kitų aplinkraštyje neišvardytų „trobesių, pašvęstų maldos tikslui“, tai negalėtų „kenkti jų įstatyminei privilegijai, jungiamai su ta jų žyme – pašventimu maldos tikslui...“. Kitos dvi rūšys: b. „dvasininkų seminarijos“ (2 str. 2 p.) ir c. „vienuolynai (vyrų ir moterų) ir noviciatai tų vienuolių, kurie yra davę neturto įžadus“ (2 str. 3 p.), – sutapo su atitinkamomis Konkordato numatytomis rūšimis d. Ketvirtoji rūšis – „turtai ir rentos, kurių pelnas skiriamas tikybos kulto reikalams ir nesudaro asmeninių beneficianto pajamų“ (2 str. 4 p.) – Valstybės Tarybos nuomone, buvo tiksli, nors ir įtraukė žodį *kulto*, kurio nebuvo Konkordate, tačiau kėlė „kai kurių abejojimų dėl paaiškinimo, kurį teikia aplinkraštis“: „(...) turtai ir rentos atleidžiami tik tada, kai iš šių turtų gautas pelnas yra skiriamas bažnyčiai statyti ir remontuoti, bažnyčios reikmenims įgyti ir palaikyti, bažnyčios muzikai, chorui, aptarnavimui ir švarai palaikyti ir prieglaudoms laikyti bei jei šios rūšies išlaidos yra pateisinamos apyskaitomis“ (pastaba prie aplinkraščio 2 str. 4 p.).

Valstybės Tarybos požiūriu, nepaisant to, kad „Konkordatas pačios tikybos kulto ir kulto reikalų sąvokos neapibūdina“, aplinkraščio mėginimas tiksliau api-

būdinti arba visiškai konkretinti *tikybos kulto reikalus* yra neleistinas, nes tokia „savoka tegali būti nustatyta Romos Katalikų Bažnyčios mokslu, kas būtent yra laikoma katalikų kultu“. Taip, pvz., prieglaudos išlaikymas, aplinkraščio nuostatų priskirtas kulto reikalams, nelaikytinas tokiu. Be to, Valstybės Taryba atkreipė dėmesį į koreguotiną privilegijos taikymą varžančią aplinkraščio sąlygą, kad pelno panaudojimas kulto reikalams turi būti įrodytas ir pateisintas apyskaitos dokumentais. Ji nėra suderinta su Konkordato nuostatomis, atleidžiančiomis nuo apmokestinimo ne pelną, o patį turtą ir rentas. Dviejų kitų aplinkraščio straipsnių (3 str. ir 4 str.) turinys buvo įvertintas teigiamai [16, p. 6–10].

Tą pačią 1929 m. balandžio 12 d. išnagrinėjus dar vieną finansų ministro iškeltą klausimą – *dėl Konkordato su Šventuoju Sostu XVI str. taikymo Bajėnų dvarui, kaip turtui, kurio pelnas skiriamas Šv. Stanislovo Kuoskos (Kostkos) bažnyčiai*, buvo nutarta: pranešti Finansų ministerijai, kad Bajėnų dvaro centras, paskirtas šv. Stanislovo Kuoskos bažnyčiai Kaune laikyti, jog Konkordato XVI straipsniu jis yra priskirtas prie turtų, kurių pelnas skiriamas bažnyčios reikalams ir nesudaro asmeninių beneficianto pajamų (1929 04 18 išsiųsta Finansų ministerijai, rašto Nr. 30). Priklausęs valstybei Bajėnų dvaro centras Žemės reformos valdybos 1926 m. birželio 7 d. nutarimu buvo pavestas Žemaičių Vyskupijos Kurijai mainais į „priklausantį Kurijai Audėnų palivarką, kuris Žemės Reformos Įstatymo 12 straipsniu ir Žemės Reformos Valdybos 1923 06 07 nutarimu buvo į tos Kurijos turtų fondą sugražintas kaip buvusios Rusų valdžios konfiskuotas iš Kražių Benedikto vienuolyno ir rusų viešpatavimo metu valdomas pravoslavų dvasininkų“. Vadinasi, sudaro Romos Katalikų Bažnyčios turtą „(...) Žemaičių Vyskupijos Kurijos Bažnyčios Turtų Valdymo Tarybos 1924 m. gegužės 10 d. nutarimu Audėnų palivarkas su visu jo turtu buvo pavestas Tėvų Jėzuitų šv. Stanislovo Kuoskos bažnyčiai Kaune laikyti“ mainais į Bajėnų dvaro centrą. Atsižvelgiant į tai, kad to, priklausiusio Romos Katalikų Bažnyčiai ir pavesto Tėvams Jėzuitams, „dvaro centro pelnas nesudaro Tėvų Jėzuitų, kaip to turto faktinių beneficiantų, asmeninių pajamų“, bei į tai, kad „bažnyčios rūmų, kaip trobesių, pavestų maldos ir dieviškojo kulto tikslui, išlaikymas sudaro neabejotiną katalikų tikybos kulto reikalą“, toks pelnas, remiantis Konkordato XVI str. nuostatomis, yra „atleidžiamas nuo valstybinių mokesčių“.

Taigi abiem atvejais Valstybės Taryba nepriekaištingai teisingai pritaikė Lietuvos konkordato normas ir priėmė atitinkamus nutarimus.

Atsakyti į klausimą, ar turėjo M. Romerio veikla Valstybės Taryboje reikšmės jo neigiamos pozicijos dėl Lietuvos konkordato formavimuisi, galima atsižvelgus į kai kurias aplinkybes. Viena iš priežasčių, nulėmusių Valstybės Tarybos patariamąją veiklą dėl įstatymų leidybos ir teisės taikymo, buvo sudėtinga nacionalinės teisės formavimosi situacija Lietuvos valstybėje: skirtinguose atkurtos valstybės regionuose veikė skirtingos teisės sistemos, nes kai kur liko galioti svetimi ir dirbtinai primesti nepalankiais Lietuvos valstybingumui istoriniais laikotarpiais teisės aktai [17, p.169]. „Lietuvos

konstitucinės teisės tėvo“ M. Romerio požiūriu, Lietuvos konkordato viršenybė, palyginti su nacionaline teisės sistema, varžanti konstitucines teises ten, kur konkordatinės normos nesutampa su konstitucinėmis, taip pat paverčia kanonų teisę *primesta* teisės sistema. Tarpautinės teisės požiūriu konkordatas yra šalių valios autonomijos principu sudarytas susitarimas. Tačiau, M. Romerio nuomone, „nusileidimų sferą valstybė neturėtų išplėsti pati į tas sritis, kuriose ji tai daryti nėra tiesiog verčiama“. Konkordato įteisinta, veikianti valstybėje *pajėga* yra „viena iš geriausiai organizuotų, drausmingiausių ir lanksčiausių pasaulyje socialinių jėgų. Šios jėgos elementus sudaro Lietuvos katalikų dvasininkija ir jos įkurtos pagalbinės organizacijos“. Šį faktą M. Romeris priskiria prie pavojingų ir žalingų Lietuvos valstybei veiksmų: Konkordatas per *primestą teisę* suteikia šiems *elementams* teisę ne tik autonomiškai ir savarankiškai veikti ir daryti poveikį visam valstybės jaunimui, ir ignoruoti socialines valstybės funkcijas.

Be to, M. Romerio tarnybinės pareigos, susijusios su konkordato taikymu nagrinėjamosiose bylose, natūraliai paskatino jį išsamiau studijuoti Lietuvos konkordato nuostatas ir analizuoti konkordatinių santykių esmę.

Turint omenyje šias aplinkybes ir tai, kad Valstybės Tarybos nutarimai bylose, susijusiose su ginčais dėl Lietuvos konkordato taikymo valstybinio apmokestinimo srityje, buvo priimti atsižvelgiant į konkordato normų taikymą, M. Romerio dalyvavimo (1929–1931) Valstybės Tarybos darbe negalima traktuoti kaip turėjusių tiesioginės įtakos jo neigiamos pozicijos dėl Lietuvos konkordato formavimuisi. Tačiau akivaizdus yra netiesioginis šios tarnybinės praktikos poveikis mokslininko pozicijos tapsmui. Tai rodo tuo laikotarpiu išspausdintas straipsnis konkrečiu pavadinimu: „Konkordato žala Lietuvai“.

Kaip Valstybės Tarybos narys, be kito darbo, M. Romeris pirmininkavo Civilinės metrikacijos komisijoje. Civilinės metrikacijos klausimas mokslininkui buvo ypač aktualus, nes paveikė jo asmeninį gyvenimą. Katalikų Bažnyčios statusas XX a. pr. Lietuvoje ir Lietuvos konkordato galiojimas turėjo lemiamos reikšmės jo asmeninių problemų⁸ sprendimo galimybei. Todėl M. Romerio mokslinių tyrimų objektu tapo metrikacijos problema Lietuvoje ir Katalikų Bažnyčios (kaip *socialinio junginio*) monopolinės teisės tvarkyti metrikaciją. Viešai šią problemą M. Romeris iškėlė savo straipsnyje [10], publikuotame 1931 metais. Šis faktas sutapo su M. Romerio atsistatydinimu iš pareigų Valstybės Taryboje⁹.

⁸ Sudarę santuoką 1909 m. Katalikų Bažnyčioje, jau po pusmečio M. Romeris su žmona faktiškai gyveno atskirai. Dėl Bažnyčios monopolinės teisės tvarkyti metrikaciją daugeliui metų neteko teisės kurti naują šeimą. O Ruželytė, studijavusi M. Romerio dienoraščius, aptiko autoriaus asmeninio gyvenimo tragedijos liudijimus dėl teisinės galybės nebuvimo turėti kitą žmoną ir vaikų [12, p. 123–124].

⁹ Savo autobiografijoje M. Romeris rašė: „[sitikines, kad Valstybės Tarybos darbas yra mažai vaisingas, aš 1931 m. iš jos išėjau, dar iki 1933 m. bendradarbiaudamas joje, kad ir nebūdamas jos nariu, tol, kol bus užbaigti civilinės metrikacijos ir civilinių jungtųjų įstatymų projektai“ [12, p. 175].

III. LIETUVOS KONKORDATO ĮTAKA METRIKACIJOS PROBLEMAM LIETUVOJE

Ypač daug M. Romerio dėmesio susilaukė valstybės ir Bažnyčios kompetencijos pasidalijimo klausimas. Mokslininkas tyrinėjo ir aktyviai dalyvavo rengiant „pagrindinį civilinės asmenų būklės registravimo su tvarkymą“ (arba „civilinės metrikacijos reformą“).

Valstybinės civilinės metrikacijos instituto nebuvimą jaunoje Lietuvos valstybėje M. Romeris pavadino „ryškiu valstybės apsileidimu“. Jo teigimu, įstatymų leidėjas šiuo atveju „labai skaudžiai įžeidė kai kuriuos gyvybinius asmenų reikalus ir net jų konstitucinį *status libertatis* jautrioje žmogaus tikiškos sąžinės srityje“ [20, p. 418–419].

1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 85 straipsnio ir 1928 m. Lietuvos Respublikos konstitucijos 86 straipsnio nuostatomis Lietuvoje iš esmės buvo įteisinta bažnytinė metrikacijos¹⁰ forma. M. Romeris, palyginęs Lietuvos konkordato 14 straipsnio nuostatas dėl bažnytinės metrikacijos su paminėtomis konstitucinėmis nuostatomis, pastebėjo, kad konkordatinės nuostatos peržengia konstitucinių nuostatų ribas ir suteikia joms prasmę, kurios jos neturi. Pasak jo, „pagal konkordatą, oficialinę metrikaciją sudaro kaip tik pati bažnytinė metrikacija, kurią valstybė akceptuoja. Konstitucija to nėra nustatiusi, išsitarimas apie pas dvasininkus daromų aktų *juridinę galią* negali būti interpretuojamas taip, kad tai kaip tik ir esanti pati oficialinė metrikacija, išskirianti bet kurią kitą ir neleidžianti steigti kitos (...)“¹¹ O. Ruželytė čia daro išvadą, kad konkordatu civilinės būklės aktų registracijos srityje tikiškos organizacijos buvo pavesta viešojo valstybinės funkcija, ir bažnytiniai organai tapo antriniais valstybės organais [12, p. 174].

Metrikacijos problemos sprendimui M. Romeris pasirinko asmens *status libertatis* principą ir konstitucines nuostatas, įtvirtinančias *piliečių tikėjimo ir sąžinės laisvę* (1922 m. Konstitucijos 13 str. 1 p. ir 1928 m. Konstitucijos 14 str. 1 p.). Šiuo atveju M. Romeris laikė teisinio personalizmo idėjos ir klasikinio liberalizmo pozicijos (paliekančios valstybei „naktinio sargo“ vaidmenį) ir propagavo valstybės nesikišimą į piliečių laisvą metrikacijos formos pasirinkimą. Išskirtini pagrindiniai jo argumentai, kuriuos būtų galima suskirstyti pagal keletą veiksmų:

1) **Asmens teisės ir laisvės.** Piliečių tikėjimo ir sąžinės laisvė suponuoja, kad „greta tikinčiųjų gali būti visiškai netikintieji piliečiai arba vėl tokie, kurie tiki savotiškai, nepriklausydami jokiai Bažnyčiai, arba sudarą tokią tikinčiųjų bendruomenę, kuri iš viso jokios dvasi-

¹⁰ „Gimimo, jungtųjų ir mirimo aktai, daromi tikinčiųjų pas jų dvasininkus, jei jie atitinka *įstatyme* nurodytai formai, turi Lietuvoje juridinės galios, ir piliečiai nėra verčiami tų aktų kartoti kitoje įstaigoje“ (1922 m. Konstitucijos 85 str.) ir „(...) *jeigu* jie atitinka *įstatymo* nurodytai formai (...)“ (1928 m. Konstitucijos 86 str.) [10, p.28].

¹¹ Konstitucinėse nuostatose buvo kalbama tikrai apie tikiškus aktus pas dvasininkus, ir piliečiai buvo atleidžiami nuo pareigos kartoti tuos aktus kitose įstaigose. Tuo tarpu konkordatinės nuostatos kalba apie pačių dvasininkų daromus metrikų įrašus, įgalioja dvasininkiją juos tvarkyti ir suteikia jiems privalomos galios teisme ir viešajame gyvenime [12, p. 174].

ninkijos neturi ir nepripažįsta“. Taigi „jie negali būti verčiami pas jiems svetimų tikybių dvasininkus atlikti ir registruoti civilinės būklės aktus („krikštą, apipjaustymą, (...) jungtuves ir kt.), lygiai taip pat, kaip piliečiai, užregistravę tokius aktus pas savo dvasininkus, negali būti, einant konstitucija, verčiami kartoti juos“ [9, p. 29].

2) **Teritorija.** Akivaizdu, kad asmens teisės ir laisvės konstituciškai yra garantuojamos valstybės teritorijoje visiems jos piliečiams, o ne tik tai tikintiesiems, turintiems savo dvasininkus. Be to, fiziniai asmenys valstybės teritorijoje yra ne tik tos valstybės piliečiai, bet ir „svetimšaliai“.

3) **Teisinis asmenų statusas.** „Asmenybę“ (asmenį kaip „*persona*“) M. Romeris apibūdina kaip „galėjimą turėti subjektyvines teises arba būti teisių subjektu“ arba kaip „tam tikrą teisinę žmogaus, žmonių junginio ar socialinės žmonių įstaigos būklę (*status personalis* arba *status civilis*)“, skirdamas ją nuo juridinių ar „moralinių asmenų asmenybės“. Lemiamu skirtumu šiuo atveju jis laikė steigimo ir veiklos nutraukimo („likvidacijos“) faktą. Fizinio asmens (žmogaus) steigimo faktą jis laikė gimimo faktą, o juridinio – „įsteigimo konstatavimą“ įstatymo nustatyta tvarka (registracija). Juridinis asmuo praranda savo teisinį statusą pasibaigus jo veiklai, fizinis asmuo pakeičia savo statusą mirties atveju – pereina iš kategorijos „*persona*“ (asmenybė) į kategoriją „*res*“ (daiktas). Be to, asmenybę teisine prasme M. Romeris atskyrė nuo asmenybės *bažnytinė* prasme. Teisine prasme žmogaus asmenybė egzistuoja nuo jo gyvenimo pradžios iki pabaigos. „*Bažnytinė asmenybė*“ prasideda nuo iniciacijos („krikšto“) ir gali pasibaigti anksčiau negu gyvenimas (pvz., tikėjimo pakeitimas, atskyrimas nuo Bažnyčios).

4) **Civilinės metrikacijos aktai.** Prie pagrindinių „civilinės žmogaus būklės aktų“ M. Romeris priskyrė „steigiamąjį asmenybės aktą“ – gimimą ir „likvidacinį asmenybės aktą“ – mirimą. Tokie „teisiškai aktyvuoti“ „gamtos įvykiai“ įgauna teisinį pobūdį ir sudaro „civilinės būklės aktų metrikacijos“ esmę [9, p. 29–33].

Taigi, mokslininko nuomone, „civilinės būklės aktų metrikacijos esmė ir reikšmė (...) valstybiniu ir teisiniu atžvilgiu nieko bendro su žmonių tikėjimu, su jų tikybiniais nusistatymu, kuris einant valstybės konstitucija yra laisvas, neturi“.

M. Romeris dėmesio skyrė ir „susituokusių *moterystei*“ (vedyboms). Tęsdamas tuo metu aktualų ginčą, ar „vedybas reikia kvalifikuoti kaip civilinės teisės sutartį tarp vyro ir žmonos, ar kaip ypatingos asmens būklės įsteigimo aktą“, mokslininkas, „atsižvelgdamas į vedybą ir moterystės objektą“, pažymėjo jų „ypatingą reikšmę, kurios negalima lyginti su jokiais kitais socialinio jungimosi fenomenais (...)“ ir perkelti į „pasižadėjimų skyrių (*obligationes*)“. Todėl „moterystė“, jo teigimu, laikytina „*sui generis* asmens būkle, o tuo pačiu vedybų aktas – civilinės būklės aktu“ ir todėl metrikuo- tinas. Tokie aktai kaip „*moterystės nutraukimas perskyrimu*, pavainikių vaikų *įteisinimas, išūnijimas, pavardės pakeitimas* (kaip piliečių asmens būklė) yra metrikacijoje žymėtini (...)“.

Apibendrinamas M. Romeris teigė, kad valstybė, be „bažnytinio įmetrikavimo“, turi nustatyti ir „*piliiečių vedybų formą*“. Jo nuomone, tokia reforma sulaukytų „barbarišką anarchinį šeimos ardymą“. Nes „*be juridinio vedybų akto moterystės iš viso nėra*“, vyro ir moters „sugyvenimas teisiškai bus paprastu konkubinatu, jų iš tos santuokos gimę vaikai bus laikomi nevedybiniais (...)“. Esant tik tai bažnytinėi metrikacijai, „asmenys, kurie pas dvasininkus kreiptis nenori ar negali (...), ne tik tai neturi galimumo savo moterystės įmetrikuoti, bet iš viso jos įsteigti negali, (...) jie yra pasmerkti pasirinkti tarp celibato ir konkubinato. Aišku, kad tokia tvarka yra priešiška teisiškai tvarkai ir pačiai konstitucijai (...)“.

Pastebėtina, kad M. Romeris, vertindamas teisinę tvarką rėmėsi artimais jam konstitucinės teisės principais ir nekreipė per daug dėmesio į Lietuvos konkordato nustatytą (XXVI str.) viršenybę nacionalinės teisės (vadinasi, ir „pačios konstitucijos“) atžvilgiu, todėl nedarė ypatingų įvertinimų šiuo aspektu. „Metrikacijos reforma“ jis matė įgyvendinamą „einant konstituciniais nuostatais, būtent, derinant tikėjimo ir sąžinės laisvės principus su bažnyčioms konstitucijos suteiktomis ir garantuotomis teisėmis ir, be to, atsižvelgiant į konkordato nuostatus bei kanonus tiek, kiek konstitucijos ir konkordato pagrindais kanonai Lietuvoje turi galios veikti“. „Metrikacijos reforma“, jo teigimu, „nėra ir negali būti skiriama konkordatui taisyti. (...) Ji (...) įtato tam tikrą teisinę instituciją į vietą, jai paskiriamą sudarytais konstituciniais ir konkordatiniais pagrindais“.

Vėliau M. Romeris išplėtė savo metrikacijos reformos koncepciją ir paviešino spaudoje [11]. Jo koncepcija buvo atspindėta Valstybės Tarybos parengtuose Civilinės metrikacijos ir Santuokos įstatymų projektuose, kurie, pateikus Vyriausybei, buvo vėl gražinti Valstybės Tarybai ir pragulėjo ten iki jos likvidavimo (1940 m.) neįgyvendinti¹².

IŠVADOS

1. Mokslininko M. Romerio pozicija dėl Lietuvos konkordato buvo netiesiogiai paveikta jo tarnybinės veiklos Valstybės Taryboje 1929–1931 m. (nagrinėtos bylos dėl konkordatinių normų taikymo paskatino nuodugniau studijuoti Lietuvos konkordato nuostatus bei paanalizuoti konkordatinių santykių esmę) ir asmeninio gyvenimo problemų, susijusių su civilinės metrikacijos instituto teisinio reguliavimo spragomis.

2. Užbėgusio savo laikui už akių M. Romerio radikali mokslinė pozicija dėl Lietuvos konkordatinių normų paremta teisės esmės pažeidimo priežastimi šiuolaikinės teisės sampratos požiūriu – Lietuvos konkordato šalių teisių ir pareigų disbalansu, pasižyminčiu: 1) įtvirtintomis Bažnyčios stiprios valdingos padėties bei teisių garantijomis, 2) kompetencijos tarp Bažnyčios ir valstybės pasiskirstymu, leidžiančiu Bažnyčiai kištis į valsty-

¹² Plačiau apie specialios Valstybės Tarybos komisijos darbą rengiant *Civilinės asmenų būklės aktų (metrikų)* ir *Civilinių jungtinių įstatymų* projektus būsimajam Civiliniam kodeksui žr.: [17, p. 113–115].

bės kompetencijos sferą („viešąsias funkcijas“), 3) valstybinio poveikio mechanizmo nebuvimu.

Turėdamas viršenybę (kaip tarptautinės teisės šaltinis) nacionalinės teisės atžvilgiu Lietuvos konkordatas, M. Romerio požiūriu, vieną konfesiją (Lietuvos katalikų bendruomenę) „išskėlė virš bendros valstybės santvarkos“ ir nacionalinės teisės sistemos bei, suteikęs Katalikų Bažnyčiai „autonominį statusą“, Katalikų Bažnyčios dvasininkiją Lietuvos valstybėje pavertė politinės kovos už valdžią įrankiu.

3. M. Romeris sutiko su konkordatinių normų instituto nauda galingose didelėse valstybėse, bet kategoriškai neigė jos galimybę mažose jaunose kaip Lietuvos Respublika savo valstybingumo ir demokratijos tapimo laikotarpiu.

Gresiančius pavojus ir jau padarytą žalą teisinės valstybės vertybėms bei Lietuvos valstybingumui M. Romeris sieja su Lietuvos konkordato galiojimu. Jo teigimu, Lietuvos konkordatas yra anachronizmas, pagrįstas viduramžių Bažnyčios ir valstybės santykių principų tradicijomis, virtęs katalikų dvasininkijos kovos su valstybės valdžia tvirtove ir prieglobsčiu nuo valstybinės valdžios veikimo sferos.

Pabrėždamas savo pozicijos humaniškumą M. Romeris matė vienintelę išeitį Lietuvos konkordato padarytai žalai (dirbtinai sukurtiems konfliktams šalyje; vienos konfesijos privilegijuotos padėties valstybėje; Bažnyčios pagrindinės funkcijos bei dvasinių tikinčiųjų ir dvasininkijos santykių susvetimėjimui, politizavimui ir kt.) bei grėsiantiems (iš suinteresuotų Lietuvos teritorijomis valstybių) pavojams likviduoti – nutraukti Lietuvos konkordato galiojimą.

4. Pilietinė ir mokslinė M. Romerio pozicija dėl Lietuvos konkordato galiojimo yra kategoriškai neigiamą, bet paremta politiniais faktais ir koncepcijomis (teisinės valstybės vertybių, konstitucionalizmo, teisės esmės dichotomijos, socialinių junginių, liberalių vertybių), sudarančiomis M. Romerio mokslinių interesų sferą, todėl iš esmės yra pagrįsta ir kompetentinga. Tačiau tokia M. Romerio pozicija neturėjo įtakos jo nepriekaištingai konkordatinių normų taikymo praktikai.

LITERATŪRA

1. **Pukenis R.** Bažnytinės diplomatijos prigimtis ir tikslai // Teisė. 2005. T. 57.
2. **Konkordatas** Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos (1927 m. spalio 20 d.) // Vyriausybės žinios. 1927 12 20. Nr. 264.
3. [http://Katalikai.lt/Katalikų Bažnyčios Lietuvoje pristatymas](http://Katalikai.lt/Katalikų_Bažnyčios_Lietuvoje_pristatymas).
4. **Katalikų Bažnyčios** padėties Lietuvoje restitucijos aktas. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. 1990 m. birželio 12 d. Nr.I-238: /<http://litlex.lt>.
5. **Lietuvos Respublikos** ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų (2000 m. gegužės 5 d.) // Valstybės žinios. 2000. Nr. 67-2022.
6. **Lietuvos Respublikos** ir Šventojo Sosto sutartis dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados (2000 m. gegužės 5 d.) // Valstybės žinios. 2000 08 09. Nr. 67-2023.

7. **Lietuvos Respublikos** ir Šventojo Sosto sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje (2000 m. gegužės 5 d.) // Valstybės žinios. 2000 08 09. Nr. 67-2024.
8. http://www.mruni.lt/lt/apie/mykolas_romeris/
9. **[Römeris M.] M. R.** Konkordato žalingumas Lietuvai // Vaga. 1931. Nr. 1.
10. **Römeris M.** Metrikacijos problema Lietuvoje // Vaga. 1931. Nr. 1.
11. **Römeris M.** Civilinė metrikacija // Kultūra. 1933. Nr. 1.
12. **Ruželytė O.** Visuomenės ir valstybės santykių samprata. Mykolo Römerio mokslas apie valstybę. – Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
13. **Maksimaitis M.** Mykolas Romeris – Lietuvos sūnus. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
14. **Römeris M.** Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I dalis. Valstybė. Kaunas, 1935. T. 2.
15. **Spruogis E.** Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis // Jurisprudencija. 2002. T. 25 (17).
16. **Valstybės** tarybos nuomonės teisės klausimais 1929–1937. Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1937.
17. **Maksimaitis M.** Valstybės taryba Lietuvos teisinėje sistemoje (1928–1940). Vilnius: Justicija, 2006.
18. **Vaišvila A.** Teisės teorija. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2000.
19. **Römeris M.** Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I dalis. Valstybė. Kaunas, 1934. T. 1.
20. **Römeris M.** Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis. Kaunas, 1937.

THE SCIENTIFIC POSITION OF MYKOLAS ROMERIS ON THE CONCORDAT OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA AND THE HOLY SEE (1927)

Svetlana Usova-Kurbanovienė*
Mykolas Romeris University

S u m m a r y

In the article The Concordat of the Lithuanian Republic and the Holy See, 1927 (Lithuanian Concordat) is researched by from the legal scientific point of view of Mykolas Romeris.

This research discloses factors that influenced the formation of his scientific position on this issue: 1) scientific interests – the ideas of the democratic Legal State, statehood, civil society, liberalism and constitutionalism, as well as his conceptions of social joinings, legal status of the Church and the reform of civil registry in Lithuania; 2) facts of individual biography (1909–1945), connected with the problems of registry at the time when Lithuanian Concordat was valid (1927–1940) and 3) professional activities of M. Romeris in the State Council (1929–1931). The argumentation of scientific position of M. Romeris, Official Opinions of the State Council on application of the norms of Lithuanian Concordat, legal aspects of the problem of monopolic church in Lithuania and the scientific analysis, presented in the article – are integrated into a united conception, classified and reflect the scientific position of M. Romeris on Lithuanian Concordat. The position is radically negative, but competent and confirmed by science.

Arguments that defined the scientific position of M. Romeris are explaining by violation of the essence of the Law

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, lecturer of the Department of History of Law.

from the point of view of the contemporary concept of Law – the disbalance between rights and duties of sides of the Concordat, expressed by: 1) the determination of dominant position of the Church over the State; 2) wrong distribution of the competence between the Church and the state; 3) the absence of mechanism of influence of the State; 4) the dominant position of one of confessions – Lithuanian Catholic Church – at the result of supreme position of the Concordat (above “the general order of the State” and the National System of the Law). In the context of developing of the contemporary concept of Law in Lithuanian Science of Law, M. Romeris may be estimated by like a leading scientist (XX).

By words of M. Romeris, Lithuanian Concordat is an anachronism, base don medieval traditions of principals of relationships between the State and the Church. The scientist

was agree with action of the Concordat in large and strengthful States, but he was cathigorically against it in the Lithuanian Republic during the time of forming of it stateness and democracy. The only one way to liquidate the harm that have been done (atificialy created conflicts in country; an alienation of main function of the Church and in relationships of parishioners and the clergy, a politisation, a fight for an authority in the State, etc.) and menace (from the side of “States, interesting in Lithuanian territories“), on M. Romeris’s opinion, was the discontinuance of Lithuanian Concordat.

Keywords: Mykolas Romeris, Lithuanian Concordat, State of Lithuania, Holly See, Civil Metrication, State Council.